ANATOL GAVRILOV
Institutul de Filologie
(Chişinău)

SUBIECTUL VORBIRII
2. Ce este vorbire?

Abstract. In „The Subject of Speech II" there is made an analysis of the notion „speech" by its conceptual relation to such correlative notions as „talk", „silence" (as inner speech of the interlocutor), „utterance" (as the voice and perception of the bivoc word in silent reading regime), „sentence", „statement" (text), „monologue", „dialogue", showing that any speech act is through the origin and essence of man and language, a „talk", thus a dialogue that can be interlocutionar either directly or concealed in cvasimological form of a discursive interference. Based on the philosophy of dialogue and Bakhtin's metalinguistics there are redefined main types of discurse as speech genres and as hybrid narrative forms of framing – modeling of the the other's speech in the literary text in which they find their definite compositional and stylistic expressions depending on their genre. Thus, splitting the text into the „narrative" (as monologic authorial discourse) and „dialogue" (as a direct conversation between characters) turns out to be inappropriate and tributary to „ideological monologism".

Keywords: the other's speech, refractive speech, bipolar narration, framing-modeling, type of statement, narrator's exotopia, dialogic form (as the work of the third – the narrator), discursive interference, hybrid constructions, dialogized monologue, concealed existential dialogue.

În prima parte a acestui articol *Ce este subiect?,* în care am urmărit etapele istorice principale ale formării noțiunii de subiect uman, am demonstrat că noțiunea bahtiniană *subiectul vorbirii* s-a cristalizat în baza *subiectului existenței* elaborat în filosofia existențialistă a comunicării dialogice (intersubiectuale), conceptul bahtinian completând ideea unității dintre existență şi comunicare cu ideea unității dintre subiectul – personalitate existențială şi vorbire, tipurilor de subiect corespunzându-le anumite tipuri de structurare discursivă a vorbirii, astfel încât analiza metalingvistică a structurii vorbirii face posibilă o identificare mai precisă a calității de subiect a locutorului. De aici importanța sferei de probleme legate de *vorbire* care scot această noțiune din sfera amăgitoare a *de-la-sine-înțelesului.* Pentru a găsi un răspuns mai exact la întrebarea „ce este vorbire?", vom merge pe calea delimitării acestui termen de alți termeni cu care se identifică sau, dimpotrivă, este opus.

BDD-A6756 © 2013 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:57 UTC)

Vorbire şi vorbărie

E suficient să consultăm dicţionarele pentru a ne face o idee generală despre acea complexitate contradictorie de fapte de limbă pe care le cuprinde termenul vorbire. În DEX *Vorbire* este 1. Acţiune de a vorbi şi rezultatul ei; folosirea limbii în procesul de comunicare între membrii unei anumite colectivităţi; vorbit. Limbaj. Fel de a vorbi, mod de a se exprima. 2. Limbă, grai. 3. Cuvânt, menţiune. Verbul *A vorbi* la care ne trimite articolul *Vorbire* are patru semnificaţii: 1. Intranz. A avea facultatea de a articula cuvinte; A exprima prin cuvinte gânduri, sentimente, intenţii; A spune, a zice, a grăi. Tranz. A rosti cuvinte. A se adresa cuiva. A se exprima într-o limbă. A-şi spune cuvântul. A-şi exprima voinţa. A face dovadă, a adeveri, a atesta, a confirma. Fig. A pleda în favoarea cuiva. 2. Intranz. A sta de vorbă; a discuta; a comenta. Refl. A se sfătui, a se înţelege. 3. Cuvânt, menţiune. Intranz. A face o expunere; a ţine un discurs. – Din *vorbă*. Iar în articolul *Vorbă* sunt definite deja 11 semnificaţii. Sfera de semnificaţii se lărgeşte şi mai mult în articolele despre noţiunile interferente cu vorbirea: Limbă, Limbaj, Grai, Spunere, Expunere, Zicere, Zicătoare, Proverb, Enunţ, Discurs, Rostire, Cuvântare, Tăcere ş.a. [1]. Pentru toate acestea vorbire înseamnă noţiunea originară. De aceea Eugen Coşeriu îşi întemeia proiectul său de lingvistică integrală, care să cuprindă limbajul în esenţa totalităţii manifestărilor lui, pe lingvistica vorbirii, deoarece limbajul real se manifestă la trei niveluri principale ale vorbirii: 1. Facultatea generală de a vorbi (competenţă elocuţională); 2. Realizarea acestei facultăţi a omului în vorbirea unor limbi istorice concrete (competenţă idiomatică). 3. Aptitudinea de a crea noi enunţuri orale şi texte (competenţă expresivă sau discursivă). „Lingvistica integrală" are tangenţe principiale cu „metalingvistica bahtiniană", tangenţe care provin din modul comun de a concepe relaţia om – vorbire – limbaj ca fenomene interdependente ale activităţii vitale a omului ca subiect liber creator.

Opera literară ca produs al creaţiei verbale este destinată în primul rând, releva Bahtin, nu cercetătorului literar, ci cititorului ei. Şi limba, cum observa Coşeriu, există nu pentru lingvişti, ci pentru vorbitorii care comunică între ei prin limbă, de aceea lingvistica, „vorbire teoretică despre vorbire", trebuie să ia ca punct de pornire în cercetarea limbii faptul fundamental că limba este ştiinţa efectivă a vorbirii, este înainte de toate, cum susţinea B. Croce, „ştiinţă de a crea într-o limbă". Şi în elucidarea noţiunii *vorbire* trebuie să pornim de la ceea ce ştiu vorbitorii despre ce este şi ce nu este vorbire, cu atât mai mult cu cât şi lingvistul sau cercetătorul literar (filologul, filosoful, savantul în genere) este el însuşi înainte de toate fiinţă vorbitoare. Or, în conştiinţa lingvală (idiomatică) a vorbitorului diversitatea semnificaţiilor cuvântului *vorbire* se polarizează în două sensuri: ceea ce este cu adevărat vorbire şi ceea ce numai pare a fi, adică se face deosebirea dintre esenţa vorbirii şi aparenţa ei. În toate dialectele şi graiurile limbii române pentru „acţiunea de a vorbi" există termenul opus *vorbărie* (sau *vorbăraie*) cu o serie de sinonime negative: flecăreală, flecărire, limbuţie, pălăvrăgeală, sporovăială, trăncăneală, liorbăială, clănţăneală ş.a., precum şi termeni livreşti ca poliloghie, verbalism, verbiaj, verbozitate ş.a. [2, p. 1088]. De aceea expresii ca „a vorbi vrute şi nevrute", „verzi şi uscate", „câte-n lună şi în stele" prin care se exemplifică termenul *a vorbi* în DEX, deşi semnifică de asemenea „acţiunea de vorbi", desemnează în comunicare de fapt contrariul vorbirii autentice –

BDD-A6756 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:57 UTC)

adică vorbăria. Aici apare diferența făcută încă de Aristotel dintre *logos semanticos* (în care *adevăr* şi *minciună* sunt semnificații echivalente) şi *logos apofanticos*, care exprimă judecăți de valoare asupra lucrurilor semnificate: e bun sau rău, adevărat sau fals, frumos sau urât ş.a.

Cuvintele *vorbire* şi *vorbărie* fixate în dicționare ca două clase diferite de cuvinte – sinonime şi antonime fiecare cu propria serie de sinonime, în comunicare marchează două poluri opuse ale unui câmp semantic, dinamic, care, ca în orice cuvânt, reprezintă mutații de semnificanță în ambele sensuri. În procesul real al comunicării esența şi aparența acțiunii de a vorbi pot deveni interşanjabile. Ceea ce pare o vorbire serioasă poate face imposibilă comunicarea efectivă dintre interlocutori şi, dimpotrivă, ceea ce pare a fi o pălăvrăgeală, o vorbărie despre câte-n lună şi în stele – să fie o comunicare reală dintre doi prieteni sau doi îndrăgostiți pentru care contează nu conținutul tematic al convorbirii, ci însăşi plăcerea reciprocă de a se înțelege asupra celor mai diverse lucruri şi de a se convinge o data în plus că prin vorbăria lor se realizează o comunicare existențială mai profundă, un legământ durabil între două existențe individuale prin care se instituie noi temeiuri ale existenței sociale: familia, prietenia, orice asociație interpersonală care presupune nu numai idei şi interese comune, ci şi o încredere reciprocă alimentată de o afiliație spirituală. Astfel că criteriul principal al determinării vorbirii autentice este în fond eficiența ei în formarea şi consolidarea comunității între oameni. Or, această eficiență presupune mai mult decât o comunicare de informații (ştiri, evenimente, cunoştințe), căci cum observa C. Noica „simpla comunicare (fie şi savant justificată de lingvişti cu refuzul cuvântului sau considerarea lui drept o construcție arbitrară, ca la mult prea invocatul Saussure) nu satisface toate nevoile spiritului… Comunicarea nu poate înlătura comuniunea… comuniunea şi cuminecarea sunt cele care au generat, în definitiv, nevoia de comunicare" [3, p. 12]. Însă şi lingvistul Coşeriu susține, ce-i drept, de pe altă poziție filosofico-lingvistică, că şi lingvistica, inclusiv toate ştiințele despre facultatea omului de a vorbi şi despre produsele ei (enunțuri, texte), este „o formă de împărtăşenie" şi trebuie să caute originea şi sensul limbajului în nevoia existențială, fundamentală a omului de comuniune şi împărtăşenie a unor sensuri, rosturi, valori existențiale [4]. Deci ceea ce contribuie la realizarea acestei comuniuni este vorbirea autentică, iar ceea ce nu corespunde acestei meniri existențiale a limbajului este numai în aparență acțiune de a vorbi, este vorbărie cu toate semnificațiile ei depreciative.

Prin urmare, în conştiința lingvală a vorbitorilor se face o deosebire tranşantă între o acțiune de a vorbi din care rezultă o vorbă spusă cu tâlc şi o alta care nu este decât „vorbă lungă – sărăcia omului" sau este, parafrazându-l pe Heidegger, doar o formă exterioară a limbajului în care ființa nu-i acasă, ci „bate câmpii"; respectiv în primul caz subiectul vorbirii este locutor, cuvântător, orator, conferențiar etc., iar cel care se dedă la vorbărie – guraliv, flecar, palavragiu, limbut, moară stricată etc. Astfel că omul, contrar unei zicale, e judecat şi după felul de vorbi, căci şi cuvântul este faptă. Nu după utilizarea corectă a semnificației cuvântului se face o asemenea judecare a actelor de vorbire, ci după prezența sau absența sensului în ceea ce se spune. Întrebarea „ce vrei să spui?" se referă în aceste cazuri nu la „funcția metalingvistică centrată pe cod"

BDD-A6756 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:57 UTC)

(în definiția lui R. Jacobson), ci la lipsa sensului sau la ambiguitatea poziției interlocutorului. În concepția metalingvistică a lui Bahtin sensul nu este dat în semnificația cuvântului, ci se creează în procesul comunicării în situații concrete în care interlocutorii discută nu despre semnificațiile cuvântului, ci adoptă fiecare prin cuvânt propria atitudine axiologică față de obiectul comunicării. Şi în „lingvistica integrală" a lui Coşeriu, sensul nu aparține *logosului semantic*, ci *logosului apofantic*, adică *propoziției asertive* (în terminologia lui Aristotel), adică *spunerii*, enunțului (discursului) oral şi scris ca produse ale ştiinței de a crea într-o limbă expresii cu sens la nivelul individual de stăpânire a limbii, nu ca sistem de semne, ci ca ansamblu de tehnici de creație verbală formate într-o comunitate lingvală istorică şi transmise prin forme ale „genurilor de vorbire" (Bahtin), împreună cu toate tradițiile culturale ale comunității respective.

În calitate de antonim al vorbirii este utilizat şi cuvântul *tăcere.* Însă şi relația *vorbire-tăcere* este mai complexă, nici ea nu poate fi fixată ca doi poli opuşi. Există şi aici unele aspecte problematice importante pe lângă care nu se poate trece.

Vorbire şi tăcere

În dicționare şi în lucrările de lingvistică teoretică „faptul de a tăcea" este frecvent identificat cu faptul de a nu vorbi nimic, „de a se abține să vorbească". Şi Eugen Coşeriu definește tăcerea ca non-vorbire: „non-vorbirea înseamnă la ființele umane normale, adulte şi conştiente, a tăcea, adică ori a – fi – încetat – de – a –vorbi ori a – nu – vorbi – încă, o determinare negativă a lui a vorbi, ca delimitare şi suspendare a acesteia" [5, p. 36], însă se relevă totodată: „ca suspendare intenționată a vorbirii, tăcerea poate deveni chiar mijloc expresiv", şi în asemenea cazuri „tăcerea are sens, mai bine spus – ea poate împreună cu semnificatele lingvistice să contribuie la sensul unui discurs –, dar nu este în nici un caz limbaj, din moment ce nu are semnificat propriu-zis, adică face parte din mijloacele extralingvistice ale discursului" [5, p. 36-37]. Întrucât semanticitatea este una din universalele primordiale ale limbajului, anume ea definește autonomia specifică a limbajului ca atare, ca *logos semanticos*, „conținutul exclusiv (propriu-zis) lingvistic este semnificația", iar „sensul este finalitatea discursului dat, exprimat prin semnificat (lexical, categorial, gramatical, ontic) şi prin desemnare; la constituirea sa contribuie şi cunoaşterea lucrurilor şi a cadrelor (contextelor extralingvistice)" [5, p. 11], cunoaştere care nu mai e de competența lingvistică. De aceea, scrie Coşeriu, „un lingvist onest, conştient de granițele posibilităților sale, ar putea preciza la finalul lucrărilor sale: aici sfârşeşte contribuția mea. Tot ceea ce ar mai fi de spus este o problemă de filosofie a limbajului" [5, p. 16]. Desigur, această conştiință a limitelor ştiinței sale este necesară nu numai lingvistului, ci şi savantului din orice ştiință concretă, inclusiv din ştiința literară. Nu este un îndemn la închidere în limitele ştiinței sale (limite determinate de însuşi obiectul cercetării care trebuie strict determinat în hotarele lui ontice), ci dimpotrivă cheamă la „universalitatea omului de cultură", care „se realizează într-un anumit domeniu, dar cu deschideri universale. Este vorba de a situa propriul domeniu de cunoaştere în această perspectivă şi de a înțelege legătura cu celelalte domenii ale cunoaşterii" [5, p. 8], însă fără a confunda propriul obiect cu obiectul altor ştiințe.

BDD-A6756 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:57 UTC)

Din acest punct de vedere epistemologic şi metodologic al delimitării clare a „conținutului propriu-zis lingvistic al limbajului" este teoretic justificat faptul că tăcerea este tratată în *Gramatica limbii române* (GALR) într-un singur alineat din câteva rânduri, în care sunt doar enumerate funcțiile posibile ale ei în discurs [6, p. 797]. Şi în utilizarea curentă a cuvântului *tăcere* expresiile „Taci!" şi „Liniște" înseamnă „Nu vorbiți". Însă în comunicarea reală limbajul se realizează nu numai prin semnificațiile cuvântului, adică prin mijloace lingvistice propriu-zise, ci în totalitatea esenței sale ca realizare simultană a funcțiilor de semnificare, desemnare şi de creare a sensurilor, dar şi ca îmbinare a „dimensiunii lui obiective" (comunicare a ceva despre ceva) şi a „dimensiunii intersubiective" (comunicare cu cineva), anume aceasta din urmă fiind „trăsătura originară fundamentală" a „limbajului efectiv realizat" [7, p. 22].

Din toate formele de creație verbală limbajul se realizează ca limbaj efectiv în forma lui cea mai plenară anume în creația literară, poezia fiind „limbaj absolut". O idee similară exprimase şi Bahtin într-un manuscris din 1924: „Din punct de vedere tehnic, *poezia* [aici terenul poezie are sensul de literatura artistică – *n.n.*] foloseşte limbajul lingvistic într-un chip cu totul deosebit: poezia are nevoie de limbaj în întregimea lui, multilateral şi în toate elementele sale… În afară de poezie, nici unul dintre domeniile culturii nu are nevoie de limbaj în totalitatea lui… Numai în poezie limbajul îşi dezvăluie toate posibilitățile sale, fiindcă aici cerințele față de el sunt maxime", dar tocmai pentru că este atât de exigentă față de limbaj, „poezia îl depăşeşte ca limbaj, ca obiect lingvistic", de aceea „limbajul în determinarea sa lingvistică nu intră în obiectul estetic al artei literare" [8, p. 82-83]. În acest manuscris timpuriu găsim deja formulată divergența principială a „esteticii creației verbale" (cum şi-a definit Bahtin domeniul cercetării sale a literaturii ca artă a limbajului) de poetica formalismului rus concepută ca o ramură a lingvisticii, producându-se o confuzie între limbajul ca obiect specific al ştiinței lingvisticii şi limbajul artistic al operei literare, confuzie pe care Bahtin a definit-o ca „metafizică a cuvântului" [8, p. 77]. Mai târziu, la începutul anilor '60, el va fundamenta conceptul de „metalingvistică" ca domeniu de cercetare interdisciplinară, bazată pe filosofia limbajului şi pe estetica literară, a textului operei literare ca țesătură de relații dialogice dintre cuvinte-enunțuri proprii şi străine. În textul operei literare imaginea „limbajului-vorbire" în întregimea lui se creează nu numai prin mijloace lingvistice, ci printr-o totalitate largă de mijloace extralingvistice care sunt realizate tot prin funcțiile expresive şi plasticizante ale cuvântului artistic, dar acestea nu mai sunt funcții ale limbajului lingvistic propriu-zis ca *logos semanticos*. De fapt, în creația literară deosebirea dintre mijloacele lingvistice şi extralingvistice (nu însă şi extraverbale) dispare, pentru că tehnica literară, ca şi tehnica în orice creație artistică, este o învingere, „depăşire imanentă" a formei materialului său, adică a limbajului ca o „condiție materială a poeziei" (Titu Maiorescu); altfel spus, este o transformare a formei materiale exterioare într-o formă artistică interioară. „Estetica creației verbale nu trebuie să sară peste limbajul lingvistic, ci să se folosească de întreaga lucrare a lingvisticii pentru a înțelege tehnica creației poetice, pornind de la înțelegerea justă a locului materialului în creația artistică, pe de o parte, şi a specificului obiectului estetic, pe de altă parte" [8, p. 86]. Lingvistica este deci în concepția metalingvistică

BDD-A6756 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:57 UTC)

o disciplină auxiliară indispensabilă în studierea estetico-literară a limbajului operei literare, dar nicidecum o ştiinţă-pilot, o temelie generală pentru cercetarea funcţiei limbajului în creaţia literară, precum nici în alte domenii de creaţie: filosofie, religie, morală etc.

De aceea în metalingvistica bahtiniană (să nu o confundăm cu cea jacobsoniană) raportul dintre vorbire şi tăcere este conceput altfel decât în lingvistică. În *Însemnările din anii 1970-1971* găsim o notă despre *linişte, sunet* şi *tăcere*: „Linişte şi sunet. Percepţia sunetului (pe fundalul liniştii). *Linişte* şi *tăcere* (lipsa cuvântului). Pauza şi începutul cuvântului. Tulburarea liniştii de către sunet are un caracter mecanicist şi fiziologist (ca o condiţie a percepţiei); curmarea tăcerii de către cuvânt are un caracter personalist şi are sens: aceasta e o cu totul altă lume. În linişte nimic nu răsună (sau ceva nu produce sunet) – în tăcere nimeni nu vorbeşte (sau cineva nu vorbeşte). Tăcerea e posibilă numai în lumea omului (şi numai pentru om). Desigur, liniştea şi tăcerea sunt totdeauna relative.

Condiţiile percepţiei sunetului, condiţiile înţelegerii-recunoaşterii semnului, condiţiile înţelegerii sensului cuvântului.

Tăcerea – priceperea sunetului cu sens (cuvântul) – pauza constituie o logosferă cu totul aparte, o structură unitară şi neîntreruptă, o totalitate deschisă şi continuă" [9, p. 338].

În structura continuă, procesuală a acestei logosfere a comunicării între subiecţii vorbitori pauza dintre două enunţuri (enunţul rostit şi adresat alocutorului, pe de o parte, şi enunţul-răspuns al acestuia din urmă, pe de altă parte) nu este pur şi simplu linişte şi numai aparent este absenţa vorbirii, ea nu este un vid semantic, ci o tăcere-ascultare în răstimpul căreia se produce o interiorizare, percepţie înţelegătoare a vorbirii interlocutorului, iar înţelegerea vorbirii este deja începutul procesului de creare a propriului enunţ-răspuns. Raportul vorbire-tăcere este în metalingvistică o problemă a modului de a concepe rolul activ al ascultătorului. „În cursurile de lingvistică generală, (chiar şi în cele mai solide, precum cel al lui Saussure) se dau nişte reprezentări ilustrativ-schematice a doi parteneri ai comunicării verbale – locutorul şi ascultătorul (receptorul vorbirii), se dă o schemă a proceselor active la locutor şi, corespunzător, a proceselor pasive ale percepţiei şi înţelegerii la ascultător. În realitate, ascultătorul în timp ce percepe şi înţelege semnificaţia (lingvistică), în acelaşi timp ocupă o poziţie responsivă activă; or, această poziţie responsivă a ascultătorului se formează pe durata întregului proces al ascultării şi înţelegerii de la bun început, uneori începând literalmente cu primul cuvânt al vorbitorului. Orice înţelegere a vorbirii vii, a enunţării vii, poartă un caracter responsiv activ; ea este o zămislire a răspunsului. Desigur, nu întotdeauna după enunţul ascultat urmează imediat un răspuns rostit, înţelegerea activă a vorbii auzite se poate manifesta până la un timp ca o înţelegere responsivă tacită, ca o acţiune cu efect întârziat. Genurile mai complexe de comunicare culturală sunt menite în majoritatea cazurilor pentru o asemenea înţelegere-răspuns cu acţiunea întârziată" [9, 246-247]. Înţelegerea-răspuns a operei literare în ecourile criticii, de exemplu, pot avea o durată de întârziere foarte diferită în funcţie de speciile ei (prezentare, recenzie, portret literar, articol de problemă sau studiu istorico-literar etc.). Uneori de la prima lectură-percepţie a „ascultătorului-cititor" şi până la răspunsul-interpretare trec zeci de ani. Este exemplară, în această ordine de idei, mărturisirea lui

BDD-A6756 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:57 UTC)

Ibrăileanu că abia după mulți ani a înțeles importanța chipului eroinei titulare din romanul abatelui Prevost *Manon Lescault.*

Prin urmare, dacă orice act de vorbire este un act creator de semnificații, cum relevă Coşeriu în repetate rânduri şi cu exemple concludente, atunci trebuie să admitem ideea că acest act creator nu poate fi unul momentan şi nu poate proveni direct dintr-o tăcere-nonvorbire, ci rezultă ca produs al vorbirii dintr-o etapă intermediară a con-vorbirii, etapă treptată în care în tăcere-ascultare înțelegătoare se elaborează enunțul-răspuns la enunțul-apelativ. Această elaborare nu se poate efectua în afara limbajului, ci reprezintă o formă specifică de „limbaj primar", nondiscursiv ce este „așa-numita vorbire interioară" ce are, cum observa însuşi Coşeriu, o structură „neorganizată", „prelingvistică" a vorbirii [5, p. 98], dar în care are loc chiar în procesul cunoaşterii ştiințifice, cum a observat Albert Einstein, o aducere în corespundere a unui „ansamblu de trăiri senzoriale" cu un „ansamblu de concepte teoretice abstracte" pe o cale care nu este una logică, ci intuitivă, misterioasă şi încă inexplicabilă [10, p. 158-159]. În textul ştiințific se expun doar rezultatele acestui proces euristic intuitiv al gândirii, nu şi procesul însuşi al gândirii, care este, cum observa marele savant, mai complex şi mai important decât rezultatele lui finale, proces ce nu-şi poate găsi o expresie plenară într-un limbaj specific terminologic specializat, „limbaj tehnic" cum îl numeşte Eugen Coşeriu, din care tocmai substanța vie a gândirii-trăirii existențiale este epurată. De altfel în filosofia contemporană a ştiinței devine dominantă ideea că „ştiința, în forma autentică este incomparabil mai bogată decât rezultă din portretul ei robot alcătuit de către cei care o privesc din afară, cum scrie Solomon Marcus, ştiința nu trebuie confundată cu limbajul ei, partea cea mai vizibilă. Forma „antiumană" a acestuia a contribuit în mare măsură la distorsionarea naturii reale a ştiinței" [11, p. 174]. În acest context devine clar sensul polemicii continue pe care Bahtin a făcut-o cu formalismul şi structuralismul semiologic care reduceau limbajul în genere şi limbajul poetic în special la o „facere" tehnică a enunțului, precum şi polemica lui Eugen Coşeriu cu gramatica logistică ce „corectează" limbajul natural (istoric) după modele de limbaj „rațional" artificial, „în afară de timp şi spațiu".

În concepția filosofică despre limbaj, formată în „Cercul lui Bahtin" din anii '20, a fost fundamentată ideea despre funcția semiotică a cuvântului ca semn interior care mijloceşte în vorbirea interioară trecerea de la trăirea senzorială şi emotivă la expresia verbală şi de la „intuiția integrală" – la concept, ceea ce a permis o înțelegere mai profundă a funcției creatoare specifice a tăcerii ca vorbire interioară.

Vorbire şi rostire

Faptul că în comunicarea intersubiectuală nu este absență a vorbirii, ci „vorbire interioară" impune o diferențiere şi dintre noțiunile vorbire şi rostire (în sensul uzual al cuvântului ca „fapt de a rosti, de a pronunța cuvinte cu ajutorul organelor vorbirii", ci nu în sensul tălmăcirii filosofice a lui Noica a rostirii ca rostuire). Necesitatea acestei diferențieri capătă o importanță teoretico-metodologică în contextul mai larg al disputei în jurul raportului noțiunilor vorbire-text literar (în sensul larg de „scris") şi în special în contextul metalingvisticii cuvântului al noțiunilor bahtiniene *cuvânt-voce*, *cuvânt*

BDD-A6756 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:57 UTC)

bivoc, *plurivocitate*, *polifonie*, *heteroglosie.* În nota *Atitudinea mea față de structuralism*, din ultimul său manuscris, Bahtin se detaşează de acest curent, printre alte divergențe principiale, şi prin modul de a percepe textul. Dacă la structuralişti are loc „o formalizare şi depersonalizare totală: toate relațiile poartă un caracter logic (în sensul larg al cuvântului), eu însă în toate relațiile aud vocile şi relațiile lor dialogice" [9, p. 372]. Pe de o parte, Bahtin constată faptul că tiparul a creat condiții prielnice pentru expansiunea romanului ca text eminamente scris şi relevă că textul romanului solicită o lectură „în regim mut", spre deosebire de textele poetice şi dramatice care, fiind de origine orală, se realizează în deplinătatea lor prin declamație, iar, pe de altă parte, el îl defineşte pe receptorul textului romanesc ca ascultător-cititor la care are loc transformarea percepției vizuale a cuvântului scris în percepția auditivă a cuvântului-voce a fiecărui personaj în relațiile dialogice cu cuvântul-voce al autorului.

De ce este atât de important în concepția lui Bahtin să auzi cuvântul romanesc anume ca voce, ci nu numai ca expresie a conținutului logic al gândirii sau a conținutului emotiv al trăirii? În primul rând, pentru că anume prin voce, ci nu prin pronunțarea corpului sonor al cuvântului studiat de fonetică şi fonologie, personajul se manifestă ca om întreg, ca personalitate individuală, ca unicum. În nota *Definiția vocii* din alt manuscris Bahtin scrie: „aici contează şi înălțimea, şi diapazonul, şi timbrul, şi categoria estetică (liric, dramatic ş.a.m.d.). Ea cuprinde şi viziunea lumii şi soarta omului. Omul ca voce integrală intră în dialog. El participă la dialog nu numai prin gândurile sale, ci şi cu destinul său, cu întreaga lui individualitate" [9, p. 318-318]. În rândul al doilea, şi poate cel mai important, conținutul esențial al cuvântului romanesc – bivocitatea, adică relația dialogică dintre două voci care formează structura lui semantică bipolară, nu poate fi rostită ca atare; cea de a doua voce care nu e o voce plină, ci un „oberton" (literalmente acest termen german poate fi tradus ca „supraton" sau ca „subton", termen utilizat de Tudor Vianu), a doua voce rămânând imperceptibilă la rostirea, pronunțarea orală a cuvântului bivoc. Aceasta este poate una din explicațiile faptului că Dostoievski răspundea cu refuz categoric la propunerile regizorilor de a-i înscena romanele. Teama creatorului romanului polifonic s-a adeverit mai târziu prin opera muzicală *Evgheni Oneghin* a genialului compozitor Piotr Ceaikovski, în care în *Cântecul lui Lenski* a dispărut, relevă Bahtin, obertonul lui Puşkin – distanțarea parodic stilizatoare a autorului față de limbajul romantic desuet epigonic al eroului. În *Poezia* personajului lui Ceaikovski se aude numai vocea lui Lenski, nu şi fundalul dialogizant al vocii-oberton a lui Puşkin. Acest cuvânt-voce al autorului este omniprezent în textul romanului, chiar şi în acele forme narative (forma epistolară, a jurnalului intim al personajului, a narațiunii personajului la persoana I ş.a.) în care cuvântul direct intenționat al autorului lipseşte în text, ceea ce creează iluzia unui text fără autor. Ideea că arta romancierului şi a prozatorului constă înainte de toate în reprezentarea vorbirii vii prin cuvântul figurativ al autorului o găsim şi la criticii noştri, la Garabet Ibrăileanu şi la Tudor Vianu. Le ei de asemenea nu e vorba de rostire auctorială, ci de echivalențele ei stilistice şi compoziționale. Când Tudor Vianu releva necesitatea de a distinge vorbirea autorului de vorbirea personajului în comediile lui Ion Luca Caragiale, el nu avea în vedere că vorbirea autorului poate fi auzită răsunând de pe scenă

BDD-A6756 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:57 UTC)

aidoma vorbirii personajului, ci că necesitatea de a o desluşi pe prima în cea de-a doua, în modul de structurare stilistică a acesteia prin cuvântul autorului, absent ca rostire orală, dar la fel de real, ca o componentă esenţială a conţinutului de sens al vorbirii personajului. În textul operei literare există nu vorbirea orală propriu-zisă reprodusă prin vocea autorului ca prin vocea actorului, ci avem stilizarea oralităţii, adică o imagine literară a vorbirii, imagine care este creată prin cuvântul figurativ nondirect al autorului, cuvânt de care adesea criticii fac abstracţie. În orice stilizare a vorbirii există, cum a demonstrat Bahtin prin analize concrete, o relaţie dialogică între cuvântul străin stilizat şi cuvântul propriu al stilizatorului. Auzirea numai a unei voci, fie a autorului, fie a personajului, conduce la monologizarea textului şi implicit la interpretări unilaterale şi chiar eronate.

Astfel am ajuns la delimitarea principală pentru concepţia dialogică a limbii: ce este vorbirea în esenţa ei – monolog, adică vorbire a unui singur locutor, sau „con-vorbire", „vorbirea-unuia-cu-altul", cum traduce Coşeriu termenii germani *Mitsprechen* şi *Miteinandersprechen*, adică dialog. Corelaţia *monolog – dialog* este foarte complexă şi contradictorie, în jurul ei persistă multe confuzii conceptuale cu rădăcini adânci şi străvechi în „monologismul ideologic". Un prim pas spre descurcarea iţelor este elucidarea noţiunilor *propoziţie,* ca unitate de bază a sintaxei limbii în care părţile de vorbire se combină în raporturi sintactice dintre părţile de propoziţie, pe de o parte, şi *enunţ,* ca unitate a comunicării în care unităţile de semnificaţie se transformă în unităţi de sens, pe de altă parte. Referindu-se la termeni ca *vorbirea noastră*, *fluxul vorbirii* ş.a. care sunt indeterminabili pentru că însuşi cuvântul *vorbire*, care poate semnifica şi limba, şi procesul vorbirii, şi un anume gen de vorbire („El a ţinut o cuvântare") nu e transformat încă de lingvişti într-un termen cu un conţinut semantic clar determinat, ceea ce conduce la „un joc confuz de semnificaţi" [9, p. 248-249].

Propoziţie şi enunţ

Problema elucidării teoretice a raportului dintre aceste două concepte fundamentale nu este nouă. În toiul unei ample discuţii ce se desfăşura în lingvistica sovietică după publicarea cărţii *Marxismul şi problemele lingvisticii*, Bahtin, neîmpărtăşind corul optimist univoc cu privire la perspectiva rezolvării tuturor problemelor lingvisticii deschise de „geniala lucrare a tov. Stalin", constata: „Problema naturii propoziţiei este una din cele mai complexe şi dificile în lingvistică", relevând că „este foarte important să facem cât mai clar cu putinţă raportul propoziţiei cu enunţul", elaborând „conceptul general de enunţ care să cuprindă toate genurile de vorbire orală şi scrisă" [9, p. 251].

Înainte de a aborda raportul dialog – monolog, vom expune, sub forma unor teze, contribuţiile principale ale metalingvisticii textului la elucidarea conceptului general de *enunţ* prin diferenţierea lui de conceptul *propoziţie*.

1. Principala trăsătură constitutivă a enunţului ca unitate a comunicării dialogice este legătura indisolubilă cu subiectul vorbirii – autorul lui. Trăsătura constitutivă şi definitorie a propoziţiei nu este subiectul vorbirii, nici subiectul gramatical, nici cel logic, ci predicativitatea, ca şi în propoziţia logică (logos *apophanticos*, cum a definit-o Aristotel), a cărei modificare este şi cu care se mai confundă în „gramatica logistică"

BDD-A6756 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:57 UTC)

[5, p. 225-281], mai ales atunci când subiectul vorbirii este confundat cu subiectul gramatical exprimat prin pronumele personale.

Din această distincție decurg altele, începând cu definiția acestor două unități ca întreguri care au început şi sfârşit.

2. Legătura enunțului cu subiectul vorbirii permite delimitarea granițelor enunțului conform unui criteriu cert – schimbarea subiecților vorbirii: un enunț începe acolo unde sfârşeşte enunțul subiectului vorbitor anterior şi sfârşeşte unde începe enunțul subiectului următor.

Acest criteriu capătă o deosebită importanță metodologică în analiza textului narativ, care adeseori este încă tratat în tradiția stilisticii tradiționale ce operează o disecție a lui în două forme diferite: „narațiune şi dialog", prima noțiune fiind identificată cu discursul monologic direct al autorului (sau al substituenților săi: „naratorul fictiv", „autorul secundar" sau „personajul narant"), iar a doua, cu „dialogul dramatic" care „mimează dialogul oral" între interlocutori reali [6, p. 793]. În textul literar însă, aceste două modalități se prezintă sub diverse forme de interferență, interpătrundere reciprocă: „dialogul disimulat specific romanesc", „construcții stilistice hibride", „zone speciale ale vorbirii personajelor" ş.a., care dialogizează structura internă a narațiunii în diferite moduri de organizare compozițional-stilistică a ei, fără ca enunțurile-replici ale subiecților vorbirii să fie marcate prin anumite semne gramaticale şi compoziționale (linia de dialog, alineatul, două puncte, ghilimele, majuscule), nici subiecții enunțării, prin nume sau pronume. Aceste construcții sunt adeseori citite şi interpretate din punct de vedere formal ca enunț cvazimonologic al unui singur subiect vorbitor. O problemă specifică în acest sens prezintă narațiunea autobiografică în care, autorul şi personajul fiind aceeaşi persoană biografică, se produce dedublarea eului astfel încât prin acelaşi „eu" narează eu-autorul şi vorbeşte eu-personajul, cuvântul propriu al unuia şi cuvântul străin al altuia interferându-se în structura bipolară „intraatomică" a unui singur „cuvânt împreună" (C. Noica) sau a „cuvântului bivoc" [12, p. 6-54].

3. Legătura indisolubilă dintre enunț şi subiectul vorbitor nu este una de ordin formal sintactic. Marcarea granițelor dintre enunțuri prin schimbarea subiectului vorbirii vizează, înainte de toate, conținutul enunțului. Între începutul şi sfârşitul enunțului (*dixi*), pe de o parte, începutul şi sfârşitul propoziției (*punctum*), pe de altă parte, se găsesc două conținuturi calitativ diferite: unul de *sens* şi, respectiv, altul de *semnificație*. În lingvistica structurală şi în stilistica lingvistică aceste două noțiuni nu se diferențiază clar şi sunt utilizate mai frecvent ca sinonime. În metalingvistică şi în lingvistica integrală diferențierea lor are o importanță principială pentru clarificarea raportului dintre *enunț* şi *propoziție*. Promovând şi dezvoltând distincția dintre *logos semanticos* şi *logos apophanticos*, E. Coşeriu relevă permanent necesitatea de a deosebi „faptele de discurs" şi „faptele de structură a limbii", „semantica sensului" şi „semantica semnificației" care se găsesc în planuri diferite ale limbajului. Semnificația defineşte semanticitatea limbajului. Sensul se găseşte numai în discurs şi în text [13, p. 136-138].

În metalingvistică conținutul sensului a fost precizat prin corelarea lui cu *valoarea* (*evaluarea*), respectiv a funcției semnificante cu funcția axiologică a cuvântului-enunț

BDD-A6756 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:57 UTC)

[14, p. 153-161]. Sensul nu este o actualizare a conținutului de semnificații al cuvântului şi propoziției, ci el se produce în afara sistemului limbii, în procesul comunicării intersubiectuale într-un anumit orizont axiologic, într-un context cronotopic al unei ierarhii de valori culturale aflate într-o continuă schimbare şi devenire, proces în care şi semnificația generală a cuvintelor se schimbă şi se individualizează, ele devenind elemente constitutive ale conținutului de sens al enunțului concret. În text sensul şi semnificația sunt inseparabile. Comunicarea intersubiectuală nu este posibilă decât în baza identității semnificației comune a „cuvântului neutru". „Neutralitatea ideologică a semnului verbal" [15, p. 13-19] care, tocmai pentru că nu poate fi acaparat totalmente de nicio ideologie, oricât de monologistă şi totalitaristă s-ar dovedi aceasta, poate fi expresia oricărei ideologii şi mijlocii dialogul dintre ideologiile cele mai opuse. Cuvântul-semnificat din dicționar în procesul comunicării mi se prezintă sub trei aspecte diferite şi totodată inseparabile, ca trei fațete ale cuvântului întreg: cuvântul neutru, cuvântul străin al celuilalt şi cuvântul meu propriu prin care exprim poziția mea ideologic–axiologică în raport cu a celuilalt [9, p. 268].

În propoziție ca unitate de semnificație constituită prin relații sintactice între cuvinte neutre nu pot să existe *cuvânt propriu* şi *cuvânt străin*, cuvinte cu sensuri opuse, ceea ce ar perturba comunicarea, căci prima condiție minimă a ei este să ne referim la acelaşi lucru atunci, şi mai ales atunci, când avem atitudini axiologice şi idei diferite despre obiectul comunicării, atribuind cuvântului semnificant sensuri ideologice opuse, care pot fi ambele adevărate, întrucât au origine obiectivă în diferite contexte sociale, cultural-valorice reale, adică în orizonturi axiologice diferite dintr-o societate în continuă devenire istorică.

4. În raportul dintre semnificația şi sensul cuvântului în enunț îşi găseşte expresie verbală dualitatea ireductibilă a ființei lumii, a omului şi a limbajului său. Cum se ştie încă de la Heraclit şi Parmenide, ființa nu poate fi cunoscută doar pe principiul identității, mereu aceeaşi, sau numai pe principiul alterității, a apelor curgătoare în care nu se poate intra a doua oară. Cunoaşterea nu e posibilă fără recunoaşterea întregului, dar nici nu se poate limita la recunoaşterea identității lui, căci făcând abstracție de schimbările reale ale obiectului, vom primi „săgeata lui Zenon" care nu poate să zboare. „Antinomiile limbii care îşi dau întâlnire în conceptul de propoziție" [16, p. 69] îşi au originile în modul de a concepe obiectul cunoaşterii în general, obiectul lingvistic în particular: nici numai ca identitate sincronică, anistorică, nici numai ca alteritate mereu schimbătoare, evidentă dar incognoscibilă, din perspectiva epistemologică a „ştiinței generalului", ci doar ca unitate dialectică a contrariilor identitate-alteritate, deci ca „unitate în devenire". Acest principiu fusese formulat de G. Ibrăileanu referitor la complexitatea contradictorie şi dinamică a personajului romanesc, ca imagine a „omului complet"; această imagine ne permite să recunoaştem în Natașa lui Tolstoi sau în Olguța lui Ionel Teodoreanu aceeaşi ființă şi totuşi mereu alta [17, p. 110-112]. Şi Bahtin relevă că tema specială a studiului său despre rolul istoric al Bildungsromanului în dezvoltarea realismului este „imaginea omului care devine" [9, p. 198]. *Devenirea* este conceptul fundamental şi în lingvistica integrală a lui Eugen Coşeriu pentru care obiectul lingvistic principal nu este limba-*ergon*, ci limba în continuă devenire istorică prin acte de creație individuală a vorbitorilor

BDD-A6756 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:57 UTC)

ei în convorbirea lor dialogică. În limba reală, istorică, avem omogenitate, dar avem şi devenire. Limba nu este un sistem produs definitiv, ci producere a sistemului, de aceea nu există şi nici nu poate exista o descriere completă a sistemului vreunei limbi vii. Coşeriu relevă că trebuie luat totdeauna în considerare „faptul esenţial că limbile istorice nu se fac o dată pentru totdeauna, ci sunt create şi re-create continuu de către subiecţii vorbitori prin actele de vorbire” [5, p. 263].

5. În lumina acestui principiu al devenirii apare mai clară deosebirea conceptuală esenţială dintre noţiunile propoziţie şi enunţ. Dacă prima, ca unitate a sistemului static, este închisă între începutul şi sfârşitul ei, enunţul, dimpotrivă, nu există ca un singur enunţ izolat, nici ca primul, nici ca ultimul enunţ, ci doar „între” (*Zwischen* e conceptul fundamental al dialogismului lui Buber, preluat şi dezvoltat de Bahtin) enunţuri, ca o verigă intermediară în lanţul de enunţuri, ca replici ale dialogului infinit. De aceea începutul şi sfârşitul enunţului definesc alte două trăsături constitutive şi interdependente ale conţinutului său – *responsivitatea* şi *adresativitatea.* Ca verigă între două enunţuri, el răspunde la întrebarea enunţului anterior deja rostit şi adresează o nouă întrebare către enunţul următor, nerostit, pe care-l anticipează şi îl provoacă. Astfel spre deosebire de propoziţie, care este o structură bidimensională (*cuvânt-obiect*), enunţul este una tridimensională, el exprimând o triplă relaţie: 1) cu obiectul comunicării; 2) cu subiectul autor şi 3) cu enunţul altui subiect.

6. Structura inelară de întrebare-răspuns este postulată şi în hermeneutica ontologică: orice propoziţie afirmativă dintr-un text nu poate fi înţeleasă, relevă Gadamer, decât prin cunoaşterea întrebării altei propoziţii la care ea răspunde; acesta este unul din principiile de bază ale „cercului hermeneutic” în ontologia fundamentală a lui Heidegger, care a fundamentat „întâietatea ontologică a întrebării” [18, p. 30-32]. Contribuţia dialogistică a metalingvisticii enunţului constă în relevarea faptului existenţial că întrebarea şi răspunsul se nasc şi interacţionează nu în conştiinţa, unică şi închisă în sine, a unui singur subiect cognitiv, ca în „dialogurile” formal-compoziţionale ale discursului filosofic monologic, ci între doi subiecţi reali ai comunicării existenţiale: „cel care întreabă şi cel care răspunde au cronotopi individuali diferiţi” [9, p. 371], adică se află şi în două universuri axiologice diferite: *eu* şi *altul*. Eu răspund la întrebarea altuia şi aştept răspunsul altuia. Cuvântul este o scenă pe care se joacă „drama în care participă trei protagonişti” [9, p. 301]. Tocmai pentru că ei au existat şi există pe scena istorică reală, eu îi pot interioriza, imagina şi dezvolta în conştiinţa şi fantezia mea, ca în „dialogul morţilor” (Lucian) sau ca în „monologul dialogizat” a lui Raskolnikov, în mintea căruia reverberează ecouri ale convorbirilor sale reale cu alte personaje, aceste ecouri prelungindu-se în convorbirile lui închipuite, iar acestea apoi se transformă în dialoguri reale. Subiectul romanului dostoievskian, conchide Bahtin, este o întrepătrundere a dialogurilor într-un continuu „mare dialog” – romanul în întregul lui – care se interiorizează în dialoguri închipuite şi se exteriorizează în dialoguri reale, între toate personajele, formând arcuri arhitectonice supradiegetice (*надсюжетные*) ce se sprijină pe triade dialogice între personaje care nu dialoghează nemijlocit între ele în situaţii evenimenţiale ale subiectului. Aşa sunt, de exemplu, convorbirile lui Ivan Karamazov

BDD-A6756 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:57 UTC)

cu Smerdeakov, pe de o parte, şi cele cu Alioşa Karamazov, pe de altă parte, aceştia fiind alţi doi antagonişti reali ce se ciocnesc doar pe scena conştiinţei dedublate a lui Ivan, tema dialogurilor reale fiind apoi dezvoltată în dialogul lui închipuit cu diavolul, dublul său care reprezintă o proiecţie interioară a ceea ce Buber a numit „coşmarul lui Acela". Căutarea chinuitoare a răspunsului la propriile „ultimele întrebări" se desfăşoară dramatic printr-o oscilare între enunţurile opuse ale celor doi antagonişti într-un câmp semantic polarizat în care fiecare cuvânt-enunţ devine bivoc, dublu orientat către obiectul său şi către cuvântul altuia despre acelaşi obiect [8, p. 355-377].

7. Fiecare enunţ se naşte din relaţia dialogică răspuns-întrebare cu un enunţ anterior şi se dezvoltă în relaţia întrebare-răspuns cu enunţul ulterior. Această triadă dialogică nu este doar o formă compoziţională exterioară, ci una „arhitectonică", existenţial-constitutivă, crearea conţinutului enunţului fiind triplu determinată: de unitatea tematică a obiectului; de voinţa, intenţia şi concepţia comunicativă a subiectului vorbirii; de către cuvântul-răspuns al celuilalt subiect interlocutor, răspuns anticipat, aşteptat cu speranţă sau cu teamă, provocat sau contestat.

8. Faptul că enunţul este o triplă raportare către obiectul – lucru semnificat şi către valoarea lucrului pentru noi, care nu este „lucrul virgin" numit pentru prima dată de către „biblicul Adam" [9, p. 274], ci lucrul deja exprimat prin cuvântul rostuitor al altuia („în fiecare cuvânt răsună ecouri seculare", cum observase încă Schleiermacher), astfel încât cuvântul meu rostuitor se întâlneşte, în chiar miezul obiectului comunicării, cu „contracuvântul" rostuitor al antevorbitorului, acest fapt face ca în semantica semnificaţiei „cuvântului neutru" să se producă o polarizare şi o tensiune expresivă comparabilă, după Voloşinov, cu aceea din câmpul electromagnetic dintre doi poli cu încărcături opuse: cu cât creşte diferenţa încărcăturilor electrice cu atât luminează mai viu becul electric, adică se produce „iluminarea existenţială" (K. Jaspers) a *dialogităţii* profunde a fiinţei lumii, omului şi logosului său. Această tensiune axiologic-emotivă din structura bipolară intrinsecă a cuvântului determină o altă trăsătură specifică a enunţului – intonaţia expresivă – mult mai variabilă şi individualizată în comparaţie cu intonaţia gramaticală a propoziţiei, diferenţiată doar după tipuri generale de construire sintactică şi prozodică.

9. Enunţul este un act de creaţie individuală a subiectului vorbirii, dar nu este creaţie *ex nihilo*, ci se naşte în forma expresivă a unui anume gen de discurs oral sau scris. În raporturile de condiţionare şi acţiune reciprocă dintre gen şi enunţ se rezolvă antinomiile social/individual, obiectiv/ subiectv, extrinsec/intrinsec ş.a. în procesul devenirii istorice a limbajelor unei limbi.

În concluzie: dacă în discurs (text) propoziţia devine enunţul unui subiect-autor, conţinutul ei de semnificaţie se „electrizează", polarizându-se axiologic, şi devine conţinut de sens; dacă enunţul este extras din contextul comunicării dialogice şi transferat în sistemul gramatical al limbii ca o „structură lingvistică", raporturile dialogice tensionale dintre *cuvântul propriu* şi *cuvântul străin* se neutralizează, se depersonalizează şi devin relaţii obiectual-semantice dintre cuvinte neutre în contextul „semanticii semnificaţiei" a „cuvântului nimănui", a „propoziţiei abstracte" [16, p. 72]. De la aceasta nu se vede

BDD-A6756 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:57 UTC)

o cale de reîntoarcere la enunțul concret, care nu este totuşi „enunț ilustrativ". Dintr-o succesiune de propoziții abstracte nu poate rezulta decât un text abstract, o „ficțiune teoretică" (M. Bahtin) a gândirii abstractizante a terțului neimplicat în dialog, situat într-un „punct arhimedic" imaginar (K. Jaspers), un text fără autor, fără gen, fără o structură cronospațială şi compozițional stilistică individuală, adică un text inexistent, căci există numai lucruri individuale la care cunoaşterea trebuie să se întoarcă mereu. Apelul lui Husserl – „înapoi către lucrurile înseşi" – rămâne totdeauna actual. Schisma filologică în teoria textului nu va putea fi depăşită dacă vom continua să mergem pe cele două căi „urmate separat" [15, p. 44] de lingvistica limbii ergon a „obiectivismului abstract" şi de lingvistica vorbirii a „subiectivismului individualist" [15, p. 46-65], dacă vom continua să neglijăm existența unei „a treia căi" pe care Martin Buber a definit-o ca „sferă a lui Între (Zwischen)" în care „omul între oameni" (C. Petrescu) descoperă în „situații dialogice elementare" ale vieții sale de fiecare zi adevărul că „faptul fundamental al existenței umane" este „întâlnirea omului cu omul" [20, p. 230-231]. Este acea „logosferă" specifică a dialogului [9, p. 338] în care s-a format concepția dialogică a ființei omului ca întreg şi a cuvântului său întreg – „cuvânt împreună al rostirii rostuitoare" (C. Noica). Această a treia cale, cea a dialogului interuman şi interpersonal, a fost croită, încă din anii '20 ai sec. XX, şi în ştiința limbajului. În baza concepției dialogice a comunicării verbale au fost elaborate două mari proiecte de întregire a ştiinței limbajului – metalingvistica şi lingvistica integrală – în care au fost create premisele ontologice, epistemologice şi teoretico-metodologice ale unei convergențe interdisciplinare efective în cercetarea formelor interioare ale creației verbale a omului – enunțurile orale şi scrise, adică textele.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a III-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti", Editura Univers Enciclopedic, 2009.

2. Seche Luiza, Seche Mircea. *Dicționarul de sinonime al limbii române.* – Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1982.

3. Constantin Noica. *Meditații introductive asupra lui Heidegger*. În: Heidegger, M. *Originea operei de artă*. Trad. şi note Thomas Kleininger, Gabriel Liiceanu. – Bucureşti: Humanitas, 1995.

4. *E. Coşeriu: „Ştiința este o formă de împărtăşenie…"* Un interviu de M. Şleahtițchi, Gh. Popa şi N. Leahu. În: *Semn,* anul VI, nr. 3-4, 2003.

5. Coşeriu E. *Omul şi limbajul său.* Iaşi, Institutul de Filologie Română „A. Philippide", 2009.

6. *Gramatica limbii române. II. Enunțul*. – Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

BDD-A6756 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:57 UTC)

7. Coşeriu, E. *Filosofia limbajului.* În: *Prelegeri şi conferinţe* (1992-1993). – Iaşi: Institutul de Filologie Română „A. Philippide", 1993.

8. Bahtin M. *Probleme de literatură şi estetică*. Traducere de Nicolae Iliescu. Prefaţă de Marian Vasile. – Bucureşti: Univers, 1982.

9. Бахтин М. М. *Эстетика словесного творчества*. Москва: Искусство, 1979.

10. Einstein A. *Cum văd eu lumea. O antologie.* Selecţia textelor: M. Flonta, I. Pârvu. Trad. M. Flonta, I. Pârvu, D. Stoianovici. Note şi postfaţă de M. Flonta. – Bucureşti: Humanitas, 1992.

11. *Dialog şi libertate.* Eseuri în onoarea lui Mihai Şora (Coordonatori: Sorin Antohi şi Alexandru Crăiţoiu) – Bucureşti: Nemira, 1997.

12. Gavrilov Anatol. *Mihail Bahtin: dialogismul intern al omului şi „cuvântul bivoc"*. În: *Criterii de ştiinţificitate a terminologiei literare*… – Chişinău, 2007.

13. *Lingvistica integrală*. Interviu cu Eugen Coşeriu realizat de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Ed. Fundaţiei Culturale Române, 1996.

14. Gavrilov, Anatol. *Semnificaţie, sens şi valoare în dialogismul lui Bahtin.* În: *Filologia modernă: realizări şi perspective în context european* (ed. a II-ua). Semiotica şi hermeneutica textului. Coord.: Aliona Grati, Inga Ciobanu. Chişinău, 2009.

15. Волошинов, В. Н. *Марксизм и философия языка.* Ленинград, Прибой, 1930.

16. Eţcu, Ion. *Unele consideraţii cu privire la conceptul de propoziţie*. În: „Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 3, 1995.

17. Gavrilov, Anatol. *Conceptul de roman la G. Ibrăileanu şi structura stratiformă a operei literare.* Chişinău, CEP USM, 2006.

18. Heidegger Martin. *Fiinţa şi timp*. Traducere: Dorin Tilinca. Note: Dorin Tilinca, Mircea Arman. – Bucureşti: Ed. Jurnalul literar, 1994.

19. Bahtin, M. M. *Problemele poeticii lui Dostoievski.* Bucureşti, Ed. Univers, 1970.

20. Бубер Мартин. *Проблема человека*. В: Бубер. *Два образа веры*. Пер. с нем. под редакцией П. С. Гуревича, С. Я. Левит, С. В. Лезова. – Москва: «Республика», 1995.

BDD-A6756 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:57:57 UTC)